

Aigar Suurmaa

**Keskkonnasõbralik
lihavõisekasvatus**

Tartu, 2009

Väljaandja Tartumaa Põllumeeste Liit
Jalaka 48, Tartu

Fotod: Aigar Suurmaa

Keeleline korrektor :Jaan Sõrra

Trükk: Tartumaa Trükikosa OÜ

Sissejuhatus

Lihaveisekasvatuse ei ole Eestis enam väga uus loomakasvatusharu, kuna sellega on tegeldud juba rohkem kui kolmkümmend aastat. Lihaveisekasvatuse on viimase kümne aasta jooksul olnud pidevas arengus, igal aastal on suurenenud loomade arv, vähehaaval ka tõugude hulk. See loomakasvatuse haru on veidi omapärane, kuna on tihedalt seotud loodusega ja seda võib õigustatult pidada keskkonnasõbralikuks.

Käesolevas raamatus on lühidalt käsitletud lihaveiste ja keskkonna omavahelisi seoseid, mida tundes on võimalik ära kasutada lihaveiste toodangu suurendamist, aga samal ajal ka parandada loodussäästlikkust. Põgusalt on peatunud lihaveiste söötmisel ja pidamisel ning vaagitud, kuidas neilt suuremat tulu saada.

Meil on loomakasvatatajaid, kellel on lihaveiste kasvatamisel paarikümneaastane kogemus, kuid on ka õige lühikese staažiga kasvatatajaid ning ka neid kes lähemas tulevikus tahavad hakata neid loomi pidama.

Mitmetel aastatel on nõuandekeskuste ja maakondade organiseerimisel peetud lihaveisekasvatusteemalisi nii vabariiklikke kui ka maakondlikke õppepäevi. Praegusel ajal on igati aktuaalne peatuda üksikasjalikult lihaveiste ja looduse vahelistel seostel ja tuua ära nii meie kui ka välismaa lihaveisekasvatatajate rikkalikke kogemusi. Käesolev raamat ongi mõeldud lisamaterjaliks õppepäevadest osavõtjatele, kuid sobib lugemiseks ka kõigile asjast huvitatutele.

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
Lihaveiste suhe ümbritseva keskkonnaga.....	5
Lihaveiste arvukus ja osatähtsus kogu veiste üldarvust...	8
Üldpõhimõtteid lihaveiste aretusest.....	11
Kuidas saada lihaveiste kasvatamisel suuremat tulu.....	14
Lihaveiste söötmine.	17
Kas pullmullikaid on kasulik nuumata.....	21
Kas kasvatada puhtatõulisi või ristandlihaveiseid.....	24
Intensiivne ja ekstensiivne kasvatamine.....	27
Sobiv pidamisviis lihaveistele.....	30
Veiserümpade hindamine.....	33
Lihaveisekasvatuse arendamise võimalused.....	37

Lihaveiste suhe ümbritseva keskkonnaga

Kuna lihaveiste eluprotsesse mõjutavad suuresti loodusrütmid (aastaajad, päikese intensiivsus jne) võib neid pidada looduslähedasteks loomadeks. Lihaveised on kariloomad, keda peetakse suurema osa aastast karjamaal (paljudel juhtudel isegi aastaringsest), mistõttu on neil välja kujunenud tihe side keskkonnaga, samas ei ole see nende puhul vastuoluline. Seega on lihaveisekasvatus üks vähestest loomakasvatustarudest, mis on loodussõbralik. Näiteks Šotimaal kasvatatavatel mägiveistel ja galloveidel puuduvad paljudel juhtudel laudadki, sest nad on võimelised peaaegu ilma inimese abita hakkama saama. Söötade suhtes on nad vähenõudlikud ja söövad piltlikult öeldes kõike, mis kasvab.

Kuidas on lihaveised seotud keskkonnaga, seda küsimust on palju uurinud loodusteadlased Kaja ja Alex Lotman. Nad väidavad, et looduslik mitmekesisus ja mosaiiksus on kõige suurem paraja koormusega karjatatavatel pool-looduslikel rohumaadel, kus leidub madalmuruseks püगतud lõike ja märjemaid lohkusid ning kõrgemaid rohututte. Selliste karjamaade kasutamine on viimase paarikümne aasta jooksul mitmesugusatel põhjustel vähenenud. Seetõttu on tasapisi hakanud kaduma ka seal elutsevad linnud, pisiimetajad, liblikad, putukad ja rikkalik taimekooslus. Seoses karjatamise vähenemisega jääb osa taimestikust söömata, järgmisel aastal säilib seal kõrge kulu, kus see paljudele lindudele pesitsemiseks enam ei sobi. Järgneb ala võsastumine, mis loob soodsad tingimused hiilivatele

röövloomadele. Nende all kannatavad kõik maas pesitsevad linnud.

Kuna piimakarjakasvatus järjest intensiivistub, siis üksikud talud, kes jätkavad oma piimalehmade või mullikate karjatamist pool-looduslikel rohumaadel, vääriavad tunnustamist, Kuid ka nemad üksi ei suuda kuidagi ära hoida meie umbekasvavaid niitusid. Suureks abiks on siin ekstensiivsel meetodil kasvatatavad lihaveisekarjad. Eestis on veel säilinud ligikaudu 50 000 ha väärtuslikke niidualasid, millest vähemalt pooled vajavad karjatamist. Sobivaks karjatamiskoormuseks nendel maadel on 0,3...1,5 loomühikut ha kohta. Seega vajatakse Eestis väärtuslike niitude hooldamiseks vähemalt 16 000 loomühikut, millest suurema osa moodustavad ilmselt lihaveised. Järjest suurenev lihaveiste arv on piisav selleks. Matsalu looduskaitsealal ja mujalgi on viimase kümne aasta jooksul täheldatud lihaveiste karjatamise tulemusena poollooduslike rohumaade taastumist ja sellega seoses ka eemaletõrjutud linnuliikide taastumist. Kuna lihaveised ja karjamaal pesitsevad linnud ei ole antagonistlikud, on lihaveised mitte ainult sobivad seal karjatamiseks, vaid ka hädavajalikud. Niisiis on selge lihaveisekasvatuse ja looduskaitse tihed seos mitte ainult Eestis, vaid ka paljudes teistes Euroopa maades.

Pika suvise karjatamisega looduslikel rohumaadel kasvatatavaid lihaveiseid peetakse paljudel juhtudel mahemeetodil, mis on kõige keskkonnasõbralikum. Näiteks on karjatatavate loomade parasiiditõrje järel vältimatu see, et ravimijätmed sattudes sõnnikusse, tekitavad tõsiseid kahjustusi karjamaadel elutsevatele putukatele ning avaldavad mõju ka sealsele taimestikule

ja loomastikule. Maheloomakasvatustes aga ravimeid ei tarvitata, või kasutatakse seda õige minimaalselt. Seega on mahepõllumajanduse põhimõtte toimida koos ümbritseva keskkonnaga, mitte selle arvel. Sobivateks tõugudeks pool-looduslike rohumaade hooldamisel on šoti mägiveis, gallovei, ka kergemakaalulised herefordid ning aberdiin-angused. Kuid Matsalu looduskaitsealal karjatatakse suvel edukalt ka limusiine ning Saaremaal mereranna aladel isegi šaroleesid. Kõik oleneb muidugi karjatamisalade kamara tallamiskindlusest ning sademete rohkusest.

Kuna meie lihaveiste arv pidevalt suureneb (praegu on neid juba 28 000), on vajalik lihaveisekasvatajatel põhjalikult tunda lihaveiste ja looduse omavahelisi seoseid, sest lihaveised on ju enamiku aja aastast karjatataval aladel. Tuginedes nendele seostele, on võimalik saada lihaveistelt ökonoomsemalt suuremat toodangut.

Lihaveiste arvukus ja osatähtsus kogu veiste üldarvust

Piimatõugu veiste hulk Eestis on aasta-aastalt vähenenud, aastavahetuse seisuga oli meil kõiki veiseid kokku ümmarguselt 241 000, seevastu aga lihaveiste arvukus on pidevalt suurenenud, eriti viimaste aastate jooksul. Nii on meil lihaveiste osatähtsus kogu veiste hulgas pidevalt kasvanud, moodustades juba 11, 6%. Samasugune tendents ilmneb ka meie lähinaabrite juures, näiteks on Soomes lihaveiste osatähtsus 14% ja see suureneb pidevalt veelgi.

Kui Eesti iseseisvuse taastamisel oli meil 700 lihaveist, siis nende arvukus on tõusnud järgmiselt:

1. jaanuar, 1991	700
1. jaanuar, 2005	11 872
14. veebruar, 2007	17 849
1. jaanuar, 2008	22 702
1. jaanuar, 2009	27 815

Andmetest on näha, et viimase nelja aasta jooksul on lihaveiste arv suurenenud igal aastal viie kuni kuue tuhande võrra. Lihaveisetõuge on Eestis kokku 11, ehkki viimastel kohtadel olevad dexter ja gallovei on üliväikese arvukuse tõttu rohkem lemmikloomade tasemel. Enamlevinud on meil siiski ainult kolme tõugu lihaveised, need on aberdiin-angus, hereford ja limusiin. Nende kolme vahel käib viimase paari aastal jooksul võitlus esikoha pärast, vahest on hereford esimene, siis jällegi aberdiin-angus. Tundub, et aberdiin-angus jääbki lähiaastatel liidriks, kuigi herefordil on ammelehmi

paarisaja võrra rohkem. Lihaveiste arvukus on iga aasta algul kõige väiksem, aga varakevadel teeb see suure hüppe ülespoole, kuna siis algab ammlahmade massiline poegimine. Neid oli aastavahetusel üle 8000, peale selle veel üle 8 kuu vanused lehmikud. Lihaveiste koguarvu vähenemine toimub peamiselt pullnoorkarja, keda on tänava üle 6000 ja vanade lehmade arvel, kes realiseeritakse aasta jooksul peamiselt lihakombinaatidesse.

Tõugude lõikes on meil lihaveiseid järgmiselt:

Jrk. nr.	Tõug	Veiste arv	% koguarvust
1.	Aberdiin-angus	7779	28,0
2.	Hereford	7319	26,3
3.	Limusiin	6832	24,5
4.	Simmental	1335	4,8
5.	Šarolee	1160	4,2
6.	Belgia sinine	1052	3,8
7.	Šoti mägiveis	942	3,4
8.	Akviteeni hele	942	3,4
9.	Piemont	439	1,6
10.	Dexter	11	–
11.	Gallovei	5	–

Lihaveiste üldarv maakonniti

Jrk. nr. Maakond Lihaveiseid kokku Osatähtsus %des

1.	Läänemaa	3553	12, 8
2.	Saaremaa	3436	12, 4
3.	Raplamaa	2889	10, 4
4.	Pärnumaa	2596	9,3
5.	Lääne-Virumaa	2206	7, 9
6.	Harjumaa	2191	7, 9
7.	Hiiumaa	2092	7, 5
8.	Võrumaa	1790	6, 4
9.	Viljandimaa	1675	6, 0
10.	Valgamaa	1322	4, 8
11.	Järvamaa	1005	3, 6
12.	Ida-Virumaa	831	3, 0
13.	Põlvamaa	805	2, 9
14.	Jõgevamaa	750	2, 7
15.	Tartumaa	667	2, 4

Maakonniti on lihaveiste arv väga erinev, suurem osa paikneb traditsiooniliselt rannäärsetel aladel ja saartel. Igas maakonnas on võrreldes möödunud aastaga lihaveiste arv suurenenud, väljaarvatud Tartumaa, kus see on vähenenud mõne looma võrra ja seega kukkunud 11. kohalt viimaseks.

Üldpõhimõtteid lihaveiste aretusest

Kuigi Eestis peetakse 11 tõugu lihaveiseid, võib oletada, et neid tuuakse lähemas tulevikus veel juurdegi. Leedus hinnatakse väga aubraki tõugu ning kasvatatakse edukalt ka küllaltki vana, šorthorni tõugu veiseid, mida eestis veel ei ole. Kuna tõu valiku määrab inimese meeldivus mingi tõu suhtes, näiteks looma võimas lihastik, ilus välimik, head sigimisoladused, leplikkus söötade suhtes jne, siis seda tõugu ka muretsetakse.

Tõu parandamise eesmärgil ja ka seda, et olemasolevad tõud meil segi ei läheks, tuleb lihaveisekasvatuses tegelda järjekindlalt tõuaretustööga. Tõupuhtuse poolest on lihaveised nii puhtatõulised kui ka ristandid. Puhtatõulised lihaveised on need, kelle mõlemad vanemad on puhtatõulised. Puhtatõuliste lihaveiste kasvatajate ülesanne on see, et olemasolevatel tõugudel mitmesuguseid kasulikke omadusi täiustada, so muuta neid paremateks, et püsida konkurentsist teiste tõuaretajatega nii Eestis kui ka teistes riikides. Seda on võimalik teha järgmiste abinõude tarvitusele võtmise teel:

- pidevalt (vastavalt vajadusele) kõrge aretusväärtusega sugupulli(de) muretsemine ja nende kasutamine oma karjas,
- ainult heade emaomadustega ammlahmade ja nende järglaste kasutamine,
- nii ammlahmade kui ka noorkarja söötmise ja pidamise järjekindel parandamine.

Puhtatõulisi veiseid on kogu lihaveiste üldarvust ainult 15...20%. Kõik teised on mitmesuguse tõulise astmega ristandid.

Ristandi puhul on tema vanemad erinevat tõugu, järglase tõu määrab vasika isa tõug, kusjuures isa peab olema puhtatõuline (ema võib olla ka tõutu või ta tõug on teadmata). Selline loom on I põlvkonna ehk pooleverene (50%-lise veresusega) ristand. Kui ristandemasloomal sünnib järglane, kelle isa on temaga ühte tõugu, siis saadud järglane on II põlvkonna ehk kolmveerandverene (75%) ristand. Kui isapoolset tõugu edasi kasutada, saadakse III põlvkonna (87,5%) ristand ja alles IV põlvkonna puhul saadakse puhtatõuline järglane. Alates I põlvkonna ristandest on neil võrdselt puhtatõulistega samaväärsed õigused riiklikele toetustele. Ristandest juttu tehes tuleb siinjuures märkida veel seda, et kui vanemad kuuluvad erinevatesse loomaliikidesse, siis nende järglast nimetatakse hübriidiks. Näiteks on seebu ja veise hübriid vastupidav haigustele, eriti vereparasiitidele. Kõige tuntum hübriid on muul, kelle isa on eesel, ema hobune.

Ristandite verelisuse astme väljendamine %des on üsna tinglik ja suhteline, sest tõeline aste ühe tõu pärilikkuse ümberkujundamisel teise tõu pärilikkusega ei sõltu ainult ristatavate tõugude pärilikkuse mehaanilisest arvutamisest, vaid ka nende tõugude päriliku jõu erinevustest. Veresuse protsendid viitavad ainult keskmistele statistilistele võimalustele.

Kui piimatõu ristamisel lihatõuga piirdutakse ainult I põlvkonna saamisega, mil nad üleskasvatamisel müüakse lihaks, saadakse võrreldes piimaveistega paremate lihaomadustega järglased. Kuid nad ei ole

kaugeltki võrdsed puhtatõuliste lihaveistega. Ristandite veresuse astme suurenemisega paranevad ka loomade nuumaomadused ja liha kvaliteet. Esimese põlvkonna ristandite puhul võib esineda juhtumeid, kuigi väga harva, et nad on varavalmivamad, pikemaalisemad, suurema jõudlusega, paremate sigivusomadustega ja söödakasutamiseiga, kui võrrelda neid puhtatõuliste vanematega. Sellist nähtust nimetatakse **heteroosiks**, mida kasutatakse tõuaretuses, valides erandkorras neid loomi suguloomadeks. Tõugude omavahelisel ristamisel (ka erinevate lihatõugude puhul) peab farmeril olema kindel eesmärk, mida ta tahab ristamisega saavutada, kas järglastel paremaid sigimisomadusi, suuremat kasvukiirust, paremat rümba kvaliteeti jne, siis vastavalt sellele tuleb valida ka ristamiseks tõuge. Näiteks suuremat ammlehma piimatoodangut pärandab simmental, häid sigimisomadusi hereford ja aberdiinangus, suurt kasvukiirust šarolee, võimsat lihastikku limusiin, akviteeni hele, šarolee, belgia sinine jne.

Meil on lihaveiste arvu kiiret suurenemist saavutatud piimatõugu lehmade ristamisel lihatõugu pullidega. Kui mõni kasutab paaritamiseks ilusa välimikuga ristandpulli, siis järglane on küll lihaveis, kuid ilma tõu nimetuseta. Seepärast tuleb hoiduda ristandpullide kasutamisest. Enamikes riikides on kogu lihaveiste üldarvust 75% ja rohkem ristandveised, sest nendega on lihatootmine odavam ja mugavam. Puhtatõuliste loomade kasvatamine nõuab suuremat investeringut, kuid soodsa turu puhul saadakse neilt suuremat kasumit.

Kuidas saada lihaveiste kasvatamisel suuremat tulu

Kuigi lihaveiste kasvatamisel on mitmesuguseid eesmärke, on peamine ikkagi see, et saada neilt tulu. Lihaveisekasvatuse algaastatel, nõukogude ajal, ei räägitud üldse tulust, tähtis oli saada loomakasvatustoodangut. Siis oli sotsialistlik süsteem ja tootmise majandamine käis sootuks teistel põhimõtetel. Tavaliselt andsid lihaveised kolhoosi- ja sovhoositingimustes kahjumit. Eriti suur oli kahjum tööstusettevõtete abimajandites, võrreldes põllumajanduslike majanditega mõnel juhul oli see isegi viis korda suurem. Eesti taasiseseisvumise järel oli mitmed aastad loomakasvatustootmine kahjumis, lihaveiseid kasvasid ainult selle ala entusiastid. Ajapikku arenes välja talunikele makstav riigipoolne toetussüsteem, suurenesid kokkuostuhinnad ja nii hakkas lihaveiste kasvatamine tasapisi kasumit andma. Kogu kasum saadakse ainult üleskasvatatavalt noorveiselt, kelle müügist laekub raha. Ta peab katma nii enda kui ka ammlehma aastased pidamiskulud, sest viimane peale vasika ju midagi ei tooda. Ammlehm realiseeritakse lihaks tavaliselt 10 või rohkema aasta vanuselt.

Lihaveistelt saadav tulu oleneb:

- kehtestatud loomade realiseerimishinnast,
- riiklikust põllumajanduse toetussüsteemist,
- loomadelt saadud lihakeha kvaliteedist,

- tõuloomade puhul aga looma aretusväärtusest ning looma enda välimikust ja
- loomade üleskasvatamise kuludest.

Loomade realiseerimishinnad olenevad suuresti turu nõudmisest nii Eestis kui ka muudes riikides. Viimase 15 aasta jooksul on tapaloomade hinnad olnud pidevas tõusutendentsis. Rõõmustav on see, et 2005. aasta lõpul saavutati Rakvere Lihakombinaadi ja Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu ning Estonian – ACB – Vianco OÜ nn kolmepoolne leping lihatõugu veiste kokkuostuhinna suurendamise suhtes. Lihakombinaat soostus maksma alates I põlvkonna lihaveiste eest suuremat hinda ning Eesti Lihaveisekasvatajate Seltsi liikmete loomade eest lisati kg hinnale veel 2 krooni. See oli lihaveisekasvatajatele suur võit.

Alates 2001. aastast hakati lihaveisekasvatajatele maksma riiklikku amblehmatoetust, kusjuures toetuse määr on aasta-aastalt suurenenud. Juba nõukogude ajal, 1985. aastal, otsustas meie Agrotööstuskoondise Presiidium hakata herefordi tõugu veiste realiseerimisel lihakombinaati maksma 50%list hinnalisandit, mis soodustas nende veiste kasvatamise intensiivistamist. Kuigi see hinnalisand mõne aasta möödudes kaotati, oli see tähelepanuväärne suhtumine lihaveiste kasvatamisse. Ka praegune pindalatoetus jm ning riiklikel looduskaitsealadel peetavate loomade eest makstav toetus on suureks abiks lihaveisekasvatuse arendamisel.

Kui lihakeha hind ning muu abinõude süsteem on paigas, on kasumi saamisel kõige tähtsam looma lihakeha kvaliteet, mille järgi lihakombinaat maksab tegeliku hinna. Juba aastaid tagasi kehtestati lihakehade

hindamisel SEUROP süsteem, kus hindamise aluseks on rümba (turustamisnõuete kohaselt puhastatud ja korrastatud lihakeha) lihaste areng ning rasva hulk. Siin enam palju vaielda ei anna. Tekib küsimus, kuidas saada hästimakstud rümpa. Selle saavutamiseks on palju tingimusi, mis sõltub paljuski realiseeritava looma vanemate pärilikkusest, näit. ammlahma emaomadustest (piimakus, söödaväärindus jne), aga konkreetse looma puhul on neist tähtsamad tema:

- söötmine üleskasvatamise jooksul erinevatel aastaegadel,
- tõug,
- sugu,
- pidamisviis ja
- realiseerimisvanus

Nendest küsimustest tehakse pikemalt juttu järgnevatel peatükkides.

Lihaveiste söötmine

Vasikate raskus ehk kehamass võõrutamisel mõjutab otseselt lihaveiste kasvatamise majandustulemust. Vasikate võõrutamisel tuleb mõista tegelikult juba noorveiste võõrutamist, sest vasika iga lõpeb 6 vanuseks saamisel. Kuna neid võõrutatakse tavaliselt 6...8 kuu vanuselt, siis on nad sellel ajal juba noorveised. Võõrutatud noorveise kehamass oleneb tema pärilikust kasvupotentsiaalst, tõust, soost, ammlehma piimakusest ja vasikale antud lisaööda kogusest ning veel paljudest muudest teguritest.

Vasikate lisaöödaga tahetakse eelkõige harjutada nende võõrutusjärgset head söögiisu. Jõusööda lisamine muudab looma vatsa mikroobid enam mäletsejale omaseks. Samas areneb ka vasika immuunsus kiiremini. Lihatõugu vasikad õpivad sööma jõusööta suhteliselt aeglaselt, mistõttu on neid sellega vajalik harjutada juba varakult, paari kuu vanuselt. Neile tuleks üldiselt anda jõusööta vabalt, aga see peaks olema iga päev saadaval, kuna juhusliku pausi järel võivad vasikad hakata jõusööta liiga palju korraga sööma. Vilja on sobiv anda pressituna, parim on kaer, kuid võib anda ka otra, nisu, melassi. Hea on kasutada jõusööda hulgas rüpsi, mida võiks seal olla keskmiselt 10...13%. Noorveiste kasvu pidurdamine on takistatud, kui nad on võõrutamisel suutelised sööma vähemalt 1 kg jõusööta päevas.

Samal ajal kui vasika füüsiline sõltuvus emapiimast väheneb, väheneb samuti ka ema ja vasika vaimne sõltuvus teineteisest. Selle tulemusena väheneb

ka võõrutusstress. Mida sujuvamalt võõrutus kulgeb, seda kiiremini noorveiste kasv hakkab suurenema ja seda kiiremini võib neid hakata üha tugevamini söötma. Lisasööda mõjul on kogu karja vasikad ühtlasemad ja nende võõrutusmass suurem. Ka koresööta tuleks vasikatele lisada enne võõrutamist, andes sügisel neile silo või peenikest heina.

Aretuskarjas sageli ei anta vasikatele lisasööta, kuna see võib põhjustada tulevikus nende emaomaduste halvenemist. Suguloomade kasvatamisel ei ole eesmärgiks nende võimalikult kiire kasv, vaid loomadelt soovitakse pikka eluiga. Seega neile lisasööda andmine on ainult võõrutuse kergendamiseks. Näiteks tulevaste ammelehmade kasvatamisel tuleks piirata nende lisasöötmist alates kolmandast elukuust kuni kaheksandani. Sellel ajal tugeva söötmise tulemusena nende udarakude rasvub ja hiljem ei anna loom head piimatoodangut, samuti halvenevad ka tulevase ammelehma sigimisomadused. Seega peaks suures karjas olevad vasikad võimaluse korral vastavalt tootmissunale eraldama ja andma neile lisasööta erinevalt.

Pärast võõrutamist tuleks lihaks müüdavatele noorveistele anda nii kore- kui ka jõusööta vabalt. Meil on tihti arvatud, et lihaveiste puhul peaks rohkem tähelepanu pöörama suhteliselt vähe kasutuses olevatele söötmisnormidele. Kuid näiteks Soomes antakse parimates lihaveisekasvatustfarmides noorpullidele sööta vabalt, mõtlemata igasugustele normidele. Pärast võõrutamist, keskmiselt 200 päeva vanuselt tahetakse neilt saada suurt kasvuintensivsust. On ju teada, et noorveis kulutab 1 kg juurdekasvuks sööta palju vähem nooremas eas. Vanuse suurenedes, olenevalt tõust, algab

rasvaladestus lihaste vahele ja siseorganite ümber. Rasva moodustumisel tõuseb noorveise söödakulu umbes poole võrra. Seetõttu ongi reegliski, et tapalooma peab realiseerima enne tema pooleteise aasta vanuseks saamist. Nii on Soome parimates farmides keskmiste ja suurte tõugude puhul pullnoorveiste 200 päevane kehamass juba keskmiselt 400 kg ja aastaste noorveiste oma 600 kg. Kuna parim lihakeha kvaliteet saadakse, kui see on keskmiselt 350 kg raskune või isegi üle selle, peaks realiseeritav loom olema vähemalt 600 kg-se kehamassiga. Nii realiseeritaksegi Soomes noorpullid alla 15 kuu vanuseks saamist, olles siis oma kehamassilt tunduvalt üle 700 kg.

Parim aeg vasikate sünniks on varakevad, mil nad saavad hakata kasutama lisaks emapiimale väärtuslikku karjamaarohtu. Talvise söötmise ajal nad kasutavad juba maksimaalselt silo ja põhku, mis ongi nende peamine sööt. Lisaks on veel jõusööt ning võimaluse korral toiduainetööstuse jäätmed: õlleraba, kartulipulp, melass jm. Järgmisel suvel saab nende söödatarve kaetud karjatamisel või haljassööta etteandes, muidugi peaks ka saadaval olema jõusööt.

Lehmiknoorkarja puhul on söötmine veel lihtsam, sest nad kasutavad peamiselt karjamaarohtu ning talvel silo ja põhku ning võimaluse korral ka heina. Muidugi tuleks neile lisaks anda veidike jõusööta, seda eriti pärast poegimist, sest esimest korda poeginud lehm vajab peale vasika imetamist ka enda kasvamiseks ja arenemiseks sööta rohkem.

Kui piimalehmade söötmine on keerukas, mis vajab suuri teadmisi tasakaalustatud ratsiooni koostamisel, siis ammlehmade puhul on see märksa

lihtsam. Ammlehma piimatoodang on keskmiselt üks kümnendik kõrgetoodangulise lüpsilehma omast, ehk teiste sõnadega ammlehma toodangule kulutatav sööt on väga väike võrreldes lüpsilehma omaga. Lüpsilehma puhul on eesmärgiks maksimaalne söömine ja toitainete saamine, ammlehmale optimeeritud energia saamine. Lüpsilehmale on sööt vabalt, ammlehmale aga piiratud söötmine. Piiratud söötmine seetõttu, et ammlehm kaldub kergesti rasvuma, mistõttu on poegimine raske ja halvenevad tema sigimisomadused. Näiteks nägin Norras ühes farmis hereforde, keda sügisperioodil söödeti ainult põhuga, sest karjamaal olles kogusid nad endile piisavalt varuaineid. Kui ammlehm on kevadel poeginud, võib talle imetamisperioodi algul anda vähesel määral jõusööta, et vasikas saaks küllaldaselt emapiima.

Kas pullmullikaid on kasulik nuumata

Nagu eespool mainitud, tõstis mõned aastad tagasi Rakvere Lihakombinaat kokkuleppe alusel lihatõugu veiste (vähemalt esimese põlvkonna ristandid) kokkuostu hinda. Samuti hakkas kombinaat valmistama lihaveiste lihast eripakendis tootesarja: sisefilee, välisfilee, tagaosa sisetükk ja delikatess-hakkliha. Tingimuseks oli see, et lihaveisekasvatajad kindlustavad kombinaati pidevalt tapaloomadega.

Hinda küll tõsteti võrreldes piimatõugu veistega, kuid tootjate poolt loodetud suurt efekti ikkagi ei saavutatud. Loomade klass EUROP süsteemis jäi ikkagi alla keskmise taseme. Looma lihaklassi määramisel arvestatakse tema lihaste üldist arengut. Nii on keskmise, ehk R klassi puhul rümba üldmulje hea ja lihased hästi arenenud, kuid rümbaosad on veel lamedad. Aga näiteks E klassi puhul peaksid lihased olema erakordselt hästi arenenud ja kõik rümbaosad peaksid olema ümarad kuni väga kumerad. Meie hästisöödetud lihaveistel on tagakeha lihased üldiselt hästi arenenud, kuid puudu jääb rümba esiosa lihaste areng, turjaosa peetakse ikkagi veel kitsaks.

Et saada noorveistelt kvaliteetset rümba, mis läheks R ja U klassi, rääkimata E-st, on vajalik arvestada mitmeid asjaolusid. Kõige tähtsamaks ja otsustavaks tingimuseks on ikkagi see, kuidas loomi on söödetud. Realiseeritava noorveise kasv ja areng peab juba vasikaeast alates olema intensiivne nii, et looma

aastavanune kehamass (pullide puhul) peaks olema vähemalt 500 kg.

Praegu maksab Rakvere Lihakombinaat R klassi lihaveise rümba eest 40 krooni, kusjuures Eesti Lihaveiskasvatajate Seltsi liige saab lisaks veel 2 krooni ja U klassi hinnaks on 45 + 2 krooni. Näiteks Karitsu Rantšo veised, kus kaugeltki kõik ei ole veel puhtatõulised on hinnatud peamiselt R, vähemal määral ka U klassi.

Kuidas lihaveiseid sööta? Meil on lihaveisekasvatajad pidevalt vaielnud selle üle, kas sööta loomi intensiivselt, või ekstensiivselt, st. peamiselt ainult odavate söötadega: suvel karjamaa ja talvel silo ja põhk. Viimasel moel söötes ei saa küll loomadelt intensiivset juurdekasvu ja kõrget rümbaklassi, kuid tootmine on odav.

Näiteks Soome Noorpullide Kasvanduses oli mul võimalus möödunud aastal jälgida noorpullide söötmist. Seal ei teatud nende söötmisel ühele pullile antavast söödakogusest midagi. Sööt oli kogu aeg vabalt ees. Neile anti silo, jõusööta ja mineraalaineid, kõik segatuna. Noorveised kasvasid pärast võõrutamist 1,5 kg päevas, hiljem kuni 2 kg. Hannula šarolee farmis oli ühe 10,5 kuu vanuse pulli elusmass üle 600 kg. Prantsusmaal kogesime 2007. aastal lihaveisefarme külastades, et lõppnuumal kulub ühele pullile päevas keskmiselt 12 kg jõusööta.

Gerry Giggins, rahvusvaheline lihaveisekasvatuse spetsialist Iirimaaalt andis nõu, kuidas saada kvaliteetset veiseliha. Ta soovitas realiseeritavatele loomadele teha kindlasti intensiivse lõppnuuma, mis parandab nende söödaväärindust, suurendab rümbasaagist ja liha kvaliteeti, aga lõppkokkuvõttes kindlustab tootjale parema hinna. Tema sõnul tasub nuumata ainult neid

veiseid, kes on olnud noores eas kiirekasvulised, vastasel juhul hakkavad loomad rasvuma ja nuumamine on ainult söötade raiskamine.

Seda peaksid ka meie lihaveisekasvatajad noorpullide söötmisel arvestama, et põhisööt on silo, lisaks põhk või hein (võõrutamisel) ja lisada võiks jõusööta ning võimaluse korral tööstusjäätmel (õlleraba, praaka jm). Kui aga soovitakse lühikese ajaga saada head tapalooma, ei tohiks jõusöödakogust piirata. Kui ühe EUROP klassi rümba kg hinna vahe on keskmiselt 5 krooni, siis 350 kg-se lihakeha puhul tuleb klassi tõustes juurde 1750 krooni, kahe klassi puhul aga poole rohkem. Kui lõppnuumal 3 kuu jooksul anda iga päev ühele noorpullile 8 kg jõusööta, siis kulub seda kokku 730 kg. Ilma jõusööda lisamiseta või vähese jõusööda andmisega ei ole võimalik saada parima kvaliteediga rümba, mis läheks kõige kõrgemasse, S (super) või E klassi. Rohke jõusööda lisamisega kulub pulli kasvatamiseks vähem aega, millega hoitakse kokku teisi söötasid ja ka raharinglus kiireneb.

Kas kasvatada puhtatõulisi või ristandlihhaveiseid

Milliseid lihhaveiseid kasvatada, kas puhtatõulisi või ristandeid, oleneb eelkõige nende kasvatamise eesmärgist. Puhtatõuliste veiste kasvatamise eesmärk on toota tõuloomi nii teiste puhtatõuliste karjade parandamiseks kui ka sugupullide kasvatamiseks tootmiskarjade jaoks. Puhtatõuliste veiste kasvatamine teenib seega üllast eesmärki – karjade parandamist. Sellega seoses tuleb farmeril pidevalt muretseda oma karja üha paremaid sugupulle, et tõsta loomade jõudlusvõimet ning seega püsida paremini tihedas tõuaretajate konkurentsisis. Suurt edu nende kasvatamisel on oodata ainult sel juhul, kui antud karja loomad on teistega võrreldes paremad. Kõik see nõuab tootjalt palju raha, sest ostetud tipp-pullide järglased on kallid, samuti on õige kulukas embrüotega karja parandamine. Tuleb aga mainida seda, et tipp-pulli müües saadakse selle eest ka kalli autoga võrdne hind.

Puhtatõuliste veistega võib alternatiivina toota ka liha, sest kõiki oma karjaks mittevajalikke loomi ei saa ju alati tõuloomadena müüa, kuna sageli ei ole nende järgi nõudmist. Nii ongi tavaliselt nii meil kui mujal riikides puhtatõulisi veiseid vaid 15...20% lihhaveiste üldarvust. Suurt rõhku tuleb panna siinjuures loomade jõudluskontrollile, ilma milleta ei ole puhtatõuliste lihhaveiste kasvatamine mõeldav. Nende kasvatamine nõuab suurt hoolt, täpsust nii tõuaretuses, söötmises, pidamises kui ka loomade heaolus.

Kvaliteetse veiseliha massilisem tootmine toimub tavaliselt ristandite kaudu. Eestis kasvas lihaveiste arvukus kiiresti piimalehmade ristamisel lihatõugu pullidega. Võrreldes näiteks piima ja lihatõu esimese põlvkonna ristanditega, on puhtatõuliste lihaveiste rümbakvaliteet tunduvalt parem. Seetõttu ei saada esimese põlvkonna ristanditega alati head rümbahinda. Tihti süüdistatakse selles lihakombinaate. Lihatoõu veresuse kasvamisega (teine ja kolmas põlvkond) muutub rümba kvaliteet järjest paremaks. Muidugi on sellise ristamise puhul tähtis ka tõug. Nii ei või loota head rümpa järglaselt, kes on saanud näiteks eesti maakarja lehma ristamisel šoti mägiveise pulliga. Väga levinud on Euroopas piimatõugu lehmade ristamine limusiini tõugu pullidega, kusjuures juba esimese põlvkonna ristandid on rahuldava rümbakvaliteediga.

Parimat liha saab toota mitme lihatõu omavahelise ristamise teel. Ristata tuleb kindla eesmärgiga, tuleb teada, mida oodata ühelt või teiselt tõukomponendilt. Väga hea on Šveitsis kasutatav lihaveiste ristamisskeem:

Simmentali tõugu lehm, kes on väga hea piimatoodanguga paaritatakse aberdiin-anguse tõugu pulliga, mis pärandaks järglasele hea piimakuse ja kerge poegimise. Saadud esimese põlvkonna pulljärglased realiseeritakse lihaks, lehmjärglased aga paaritatakse limusiini, šarole või akviteeni heleda pulliga, et oodata järglastelt kiiret kasvu ja head lihatoodangut. Lõpuks saadi ristandammehmad, kellel olid kerge poegimine ja küllaldaselt hulgal piima, nii et järglased võõrutati alles 10 kuu vanuselt. Pulljärglased aga kasvasid kiiresti ja olid väga hea liha kvaliteediga.

Kui ristamiseks ei kasutata puhtatõulisi emasloomi, on ristanaditega lihatootmine suhteliselt odav. Kui eelistatakse veel mahetootmist ja loomadele vähest jõusööda andmist, on tootmiskulud küll odavad, kuid noorkarja realiseerimisiga on suurem võrreldes nendega, keda kasvatatakse intensiivsemalt.

Intensiivne ja ekstensiivne kasvatamine

Lihaveiseid nagu teisigi loomi võib kasvatada intensiivselt või ekstensiivselt. Intensiivne kasvatamine tähendab seda, et loomi söödetakse kogu aeg intensiivselt, neile antakse maksimaalselt sööta ette, et saada suurt juurdekasvu. Samuti tahetakse, et müüdavate loomade üleskasvatamistsükkel oleks hästi lühike. Sellise kiire karja käibe puhul kasutatakse intensiivsemalt tootmishooneid ja vajaminevat laudatehnikat. Eesmärk on saada loomadelt kiiresti võimalikult rohkem tulu. Tavaliselt tiinestatakse lehmikud suhteliselt varases eas, et mitte kulutada liigselt aega uuele poegimisringile, mille tõttu asjatult veniks lihatootmistsükkel. Tihti ei karjatatagi lihaveiseid, vaid neile veetakse sööt ette. Sellise kasvatusmeetodi puhul võib emasloomade poegimine olla lihaveistele traditsiooniliselt kas kevadel, või siis ka aastaringelt, tähtis on, et ammlehmade poegimisvahemik oleks võimalikult lühike. Intensiivse kasvatusmeetodi puhul võib tekkida oht, et ammlehmade majanduslik kasutusiga lüheneb. Intensiivseks kasvatamiseks sobivad tõud nagu limusiin, akviteeni hele, šarolee, belgia sinine, kes on võimsa lihastikuga ja kes kiirelt reageerivad söödahulga suurenemisele.

Lihaveiste ekstensiivne kasvatamine on looduslähedasem, suhteliselt väiksema inimpoolse sekkumiseta. Reeglina peetakse lihaveiseid aasta jooksul võimalikult pikka aega karjamaal. Emasloomade poegimine on lihaveistele looduslähedasemal ajal, see toimub varakevadel. Kogu loomade suvine sööt saadakse

peamiselt ainult karjamaalt. Ka talvel on loomad vaba pääs lauda lähedal asuvatele karjamaadele, kus pinnas seda vähegi võimaldab ja talvine sööt tuuakse sealolevatesse katusealustesse ette. Sellisteks karjamaaloomadeks, kes vajavad karjatamisperioodil vähe lisaööta, sobivad kõige paremini hereford, aberdiin-angus, šoti mägiveis ja gallovei. Ekstensiivmeetod lihaveiste kasvatamisel on peamiselt levinud mahetootjate hulgas.

Selliselt rangelt eraldadavat lihaveiste pidamisviise niisugusel ehedal kujul esineb siiski harva. Puhtintensiivne ehk tööstuslik meetod on sobiv suurtes lihatootmisettevõtetes, mis aga Eestis veel puuduvad. Tavaliselt kasvatatakse lihaveiseid kas pool-intensiivselt või kombineeritult rakendates mõlemat meetodit. On loomulik, et põhikarja kasvatatakse ekstensiivsemalt, sest ammlehmade hea sigivuse, kõrge eluea ja söödakasutuse poolest on see meetod kohasem. Ka lehmikute kasvatamine peaks toimuma ekstensiivsemalt, et neist saaksid tulevikus head ammlehmad. Harilikult kasvatataksegi põhikarja ja lehmnoorkarja kas siis päris- või poolekstensiivselt.

Pullnoorveistega on aga teine lugu. Kui on tegu tõukarja kasvatamisega ning eesmärgiga neid suguloomadena müüa, siis peaksid pullnoorveised olema võimalikult kaua (hilissügiseni) karjamaal, et neist areneksid tugevate jalgadega ning pika kasutamiseaiga head sugupullid. Samuti ei tohiks nende puhul jõusööda andmisega liialdada. Kuna pulle ostes-müües hinnatakse kõigepealt nende elusmassi, mis on looma üheks oluliseks hinnakriteeriumiks, tekibki oht, et neid

söödetakse liialt üle, see aga mõjub halvasti pullnoorveiste hilisemale sugulisele aktiivsusele.

Kui on tegu aga lihatootmisega, kas siis puhtatõuliste või ristandlihaste baasil, on muidugi kasulikum noorpulle ja ka lihaks minevaid lehmikuid intensiivsemalt sööta, et saada neilt kvaliteetsemat lihakeha, mis tähendab aga lõppkokkuvõttes kõrgemat realiseerimishinda. Viimase lihvi lihakeha kvaliteedi parandamisel annab muidugi veel lõppnuum. Siin ei saa aga ühelegi lihaste kasvatajale reegleid kirjutada, sest kõik oleneb tema majapidamise võimalustest, tootmise omapärast ja harjumustest. Intensiivne tapaloomade söötmine nõuab peaaegu alati suuremat rahalist kulutust aga samuti ka aega. Ekstensiivsema kasvatamisviisi puhul on loomadel põhisöötade ja karjamaa kasutamise osatähtsus suurem, sealjuures aga raha- ja ajakulu tunduvalt väiksem.

Sobiv lihaveiste pidamisviis

Kuna lihaveised on looduslähedased loomad, keda inimene ei ole veel suutnud muuta nn tööstuslikeks tootmisvahenditeks, kasvatatakse neid sellisel moel, et oleks arvestatud nende jaoks kõige sobivamate looduslike tingimustega. Ehk teisiti öeldes – nende pidamistingimused peavad vastama loomade füsioloogilistele ja käitumisvajadustele. Meie kliimavõõrtmes eristatakse nende suvist ja talvist pidamist.

Suveperioodil peetakse lihaveiseid ööpäevaringselt karjamaal, mida soodustab meie ilmastik. On parajalt sademeid ning ei ole liiga kuum. Normaalsel aasta, kui on piisavalt sademeid ja ei ole pikka kuivaperioodi, on rohu kasv piisav, et lihaveised saaksid sealt vajalikul määral karjamaasööta. Vajaduse korral tuleb karjartamisperioodi lõpukuudel loomadele, eriti vasikatele, siiski lisaööta anda, kui karjamaarohu enam ei jätku. Lihaveiste ööpäevaringne vaba liikumine karjamaal on eeltingimuseks tugevale tervisele ning aitab vältida haigusi. Päikesevalguses sünteesib looma organism enesele ise vajalikus koguses D vitamiini. Karjatamisega hoitakse korras poollooduslikud rohumaad (rannaniidud, puiskarjamaad) ning säilitatakse nende väärtus.

Lihaveised on kõrge karjainstinktiga, nende kooseksisteerimisel on neile omased kindlad reeglid. Tihti säilivad veistevahelised püsisuhted aastaid, seega ei ole soovitatav juba väljakujunenud karjagrupperi segada

võõraste loomadega. Igas grupis kujuneb välja oma liiderlehm. Hierarhiaredelil järjekorra säilimine põhineb sellel, et iga loom tunnistab teise sotsiaalset seisundit karjas. Sellise koosluse ülempiiriks võib pidada 50...70 looma, parimaks grupi suuruseks peetakse aga 30...40 looma. Suuremas grupis hakkavad loomade vahel tekkima lahkkelid ja moodustuvad alagrupid.

Kuna lihavedel on looduslähedased loomad, on nende eluprotsessid vabas looduses tihedalt seotud loodusrütmidega. Nii on nende poegimine tavaliselt varakevadel, parim tiinestumisaeg on kesksuvel, kus rohke päikese tõttu on emasloomade ind kõige aktiivsem. Karjatamisperioodil on lihavedel omadus koguda kehasse varuaineid rasva näol, mis võimaldab kesised söötmisoluud talvel üle elada ja kindlustada kevadel normaalse poegimise ning vasikale vajaliku piimakoguse. Juba kevadel karjatamisperioodi algul taastab ammulehm kiiresti oma normaalse konditsiooni ja hakkab juba valmistuma järgmiseks poegimisperioodiks.

Ka talveperioodil peaksid lihavedel saama vabalt liikuda. Kui neid peetakse laudas aedades, peaks nendel olema piisavalt ruumi liikumiseks. Loomade ase peab olema kuiv, laudas piisavalt päevavalgust ja hea loomulik ventilatsioon. Lihavedel puhul tuleb rohkem karta liiga sooja ja niisket kui külma lauta. Mõnelpool pügatakse talvel isegi ammulehmadel karvad üle kere ära, vastasel juhul kannatavad hästisöödetud loomad higistamise all. Tavaliselt söödetakse lihavedel ka talvel laudalähedastes varjualustes ning soodsa ilma korral lastakse neid isegi karjamaale jalutama, eriti metsakarjamaade puhul, kus on suurem tallamiskindlus. Kui lihavedel on vabalt valida, kas olla laudas, või

minna koplitesse või metsasalusse, siis nad valivad tavaliselt viimase. Ainul halva ilma puhul (sademed ja külm tuul) eelistavad nad jääda lauta.

Lihaveiste pidamisviise on veel mitmeid teisigi, näiteks:

- veiseid peetakse ka suveperioodil kogu aeg lauda kõrval oleval söötmisplatsil või jalutusaias, kuhu on paigutatud söötmissõimed, söödaks haljassööt, koresööt või silo;
- veiseid söödetakse eespoolnimetatud söötadega laudas.

Nendel juhtudel lihaveiste jaoks karjamaad, või isegi söötmisplatsid puuduvad ja sööt tuuakse neile sõimesse ette mehhaniseeritult.

Talveperioodil peetakse erandjuhtudel mõnelpool lihaveiseid ka lõastatult, mis on aga loomadele heaoluvastane ja seda ei ole soovitatav teha.

Veiserümpade hindamine

Lihaveiste kasvatamise edukuse otsustab noorveiste müügist saadud tulu. Rahahulk on seda suurem, mida parema tõulise väärtusega on müüdav noorveis. Ainul väike osa läheb müügiks tõuveistena, nendest saab muidugi suhteliselt kõrgemat hinda kui tapaveistest. Suurem osa lihaveistest realiseeritakse ikkagi lihakombinaati. Tihti arvab mõni loomaomanik, miks tema looma eest sageli vähe makstakse, kuigi välimikult tundub loom üsna ilus olevat. Seepärast on käesolevas peatükis puudutatud veiserümpadele esitatavaid nõudeid, mis on aluseks hinna kujunemisele. Üldiselt makstakse hinda rümba omaduste, mitte tõu järgi. Vaid erandjuhtudel, kui tahetakse intensiivistada lihaveiste kasvatamist ja saada rohkem kvaliteetsemat liha, arvestatakse rümba hindamisel ka veise tõugu.

Nagu eespool juttu oli, on veise lihakeha ja rümba vahel väike erinevus, nimelt on rümp lihakeha, millele on antud kaubanduslik välimus peale selle puhastamist, korrastamist ja turunõuetekohast töötlemist, nagu neerude, saba, vahelihase ja seljaaju eemaldamist, mehaanilise mustuse pesemist jm.

Euroopa Liidu vanades riikides sai veiserümpade kvaliteediklasside määramine kohustuslikuks 1. juulist 1981. a. Eestis alustati SEUROP klassifitseerimist alles alates 2003. aasta juunist. Enne seda toimus tapaloomade eest maksmine elupuhusel nende toitumisastme (kõrgem, keskmine, alla keskmise ja lahja) järgi.

Veiserümbad jaotatakse kvaliteediklassidesse nende lihakuse ja rasvasuse järgi. Lihatootjate jaoks teenib selline jaotus eesmärgi, et rümba kvaliteet kajastuks hinnas. Lihatööstuse seisukohalt on suuremamõõtmelisema ja paremini arenenud lihastega rümba väärtus kõrgem. Sellisest rümbast saab rohkem kõrge väärtusega tükke ja lihalõikeid. Mida kõrgemasse rasvasusklassi rümp kuulub, seda rohkem on sellel nahaalust ja lihastevahelist rasvkudet. Veiserasv on aga lihatööstuse jaoks väheväärtuslik ja seepärast ei maksta rasvunud veiserümba eest samasugust hinda, nagu madalama rasvasusega rümba eest. Seega SEUROP klassifikatsioon stimuleerib farmereid kasvatama parema lihakuse ja madalama rasvasusega veiseid, samuti võimaldab nende tulemuste kasutamine parandada loomi nende aretuse kaudu. Kuna see süsteem on kohustuslik kõigile liikmesriikidele, on loomade kokkuostuhinnad nüüd riikide vahel võrreldavad.

Rümba eest maksmisel on lisaks kvaliteediklassile aluseks ka rümba mass ja **kategooria**. Rümbad jagatakse soo ja vanuse järgi järgmistesse kategooriatesse:

- A – alla 24 kuu vanusega noorpullid, (hiljuti pikendati Eestis nende iga 30 kuuni),
- B – üle 24 kuu vanusega pullid,
- C – härjad,
- D – lehmad,
- E – lehmvasikad ja lehmikud.

Lihakusklasside määramisel pööratakse tähelepanu rümba väärtuslikumatele piirkondadele, eriti reie-, selja- ja abaosade lihastele. Lihakusklasside on kuus:

S – super: Tagaosade äärmiselt ümar, topeltlihasusega, selgelt eristatavate koepiiridega,

sisetükk ulatub selgelt ja märgatavalt üle vaagnaliiduse. Seljaosa väga lai ja väga jäme kuni abaosani, landetükk väga kumer. Abaosaa äärmiselt kumer.

E – ekstra: Tagaosaa väga kumer, sisetükk ulatub märgatavalt üle vaagnaliiduse. Seljaosa lai ja väga jäme kuni abaosani, landetükk väga kumer. Abaosaa väga kumer.

U – väga hea: Tagaosaa kumer, sisetükk ulatub üle vaagnaliiduse. Seljaosa lai ja jäme kuni abaosani, landetükk kumer. Abaosaa kumer.

R – hea: Tagaosaa hästi arenenud, sise- ja landetükk kergelt kumerdunud. Seljaosa jäme, kuid landeosa veidi kitsam. abaosaa küllalt hästi arenenud.

O – rahuldav: Keskmiselt kuni vähe arenenud. Seljaosa keskmise jämedusega kuni õhuke. Landetükk sirge profiiliga.

P – lahja: Tagaosaa nõrgalt arenenud. Seljaosa kitsas, luud nähtavad. Abaosaa lame, luud nähtavad.

Kõigi lihaklasside tähistele võib lisada märgi + või –, kui lihasus on antud klassi keskmisest pisut suurem või väiksem.

Rasvasusklass määratakse rasva hulga põhjal rümba välis- ja sisepinnal ning rinnaõõnes, klasse on viis:

1. – väherasvane: Rümba pindmised lihased ja rinnaõõnsus ilma rasvakihita või väga õhukese (kuni 1 mm) rasvakirmega, lihased kõikjal nähtavad.

2. – kergelt rasvane: Rümba pindmistel ja rinnaõõne seina roietevahelistel lihastel õhuke rasvakiht (kuni paar mm), lihased peaaegu kõikjal nähtavad.

3. – keskmiselt rasvane: Rümba pindmised lihased peaaegu kõikjal rasvakihiga (külgedel ja

seljapiirkonnas 1...1.5 cm) kaetud, väljaarvatud taga- ja abaosas, õhuke rasvaladestus rinnaõõnes.

4. – rasvane: Rümbe pindmised ja roietevahelised, samuti abapiirkonna lihased rasvaga kaetud, reiepiirkond peaaegu täielikult kaetud. Ka rinnaõõnes on rasvaladestus selgesti nähtav.

5. – väga rasvane: Kõik rümbe pindmised lihased tugeva rasvakihiga kaetud, tugevad rasvaladestused rinnaõõnes, samuti roietevahelistel lihastel.

Rümpade klassifitseerimine ja kaalumise peab toimuma hiljemalt 1 tund pärast tapmist.

Rümpade hinna määramisel on oluline erapooletus. Kuigi kvaliteediklasse määravad inimesed töötavad tapamajade palgal, toimub nende töö üle pidev kontroll. Vähemalt kaks korda kvartalis viib Veterinaar- ja Toiduameti järelvalveametnik läbi inspekteerimise, mille toimumisest tapamajale ette ei teatata. Kontrollimise käigus valitakse suvaliselt 40 rümpe ning tehakse kindlaks, kas määratud lihaku- ja rasvasusklass, samuti ka rümbe kategooria on nõuetekohaselt määratud.

Lihaveisekasvatuse arendamise võimalused

Järjepideva lihaveisekasvatusega on Eestis tegeldud juba veidi üle 30 aasta. Nõukogude perioodil olid selleks võimalused piiratud, kuna ülepaisutatud tootmine suurmajandeis ei võimaldanud lihaveisekasvatuse suurendamisele tõsiselt mõelda. Nendelt tulu peaaegu ei saadud, lihaveiste kasvatamine oli vaid valitsuse otsuse täitmine. Ka polnud tõuloomi võimalik soetada ka neil vähestel majandeil, kes lihaveiseid kasvasid. Põhjus oli selles, et teistest liiduvabariikidest polnud lihaveiseid saada ja kui oligi, siis müüdi meile sellised, kelle tõulised omadused olid viletsad. Välismaalt ei olnud samuti võimalik osta, sest selleks puudus meil välisvaluuta. Kui riik vahetas rubla mingi teise valuuta vastu, siis saadi alati suurt kahju, raha vahetamisel luges ainult nn poliitiline kurss, sest nõukogude rubla pidi igast teisest rahast olema märksa kallim. Paraku aga see nii ei olnud.

Seoses Eesti taasiseseisvumisega olid tingimused lihaveiste kasvatamiseks äärmiselt ebasoodsad, nende arv vähenes keskmiselt kolm korda. Kuna loomade varumishinnad olid madalad ja riiklik toetus puudus, oli nende kasvatamise perspektiiv äärmiselt väike. Lihaveiste kasvatamine sai alles siis hoo sisse, kui moodustati Eesti Lihaveisekasvatajate Selts (2000. a.), kes hakkas lihaveisekasvatajate olukorra parandamise eest hea seisma. Peagi kehtestati riiklik ammlehmatoetus ning lihaveiseid hakati välisriikidest hulgaliselt sisse ostma. Lihaveiste arvu hakati suurendama peamiselt

piimalehmade ristamisel lihatõugu pullidega. Alates 2003. aastast, kui meil oli ümmarguselt 8000 lihaveist, suurenes nende arv 5 aasta möödudes 28 000 ni.

Tingimused lihaveiste kasvatamiseks Eestis on praegu soodsad. Meil on piisavalt igat liiki rohumaad, mis kõik sobivad lihaveiste kasvatamiseks. Ka võsastunud rohumaad, nagu metsakarjamaad, mis piimakarjakasvatuseks ei sobi, on lihaveiste karjatamiseks igati sobivad. Kui võtta veel arvesse seda, et lihaveised on head rohumaade hooldajad, parandades taimestiku kooslust ja sobides hästi teiste väiksemate loomaliikidega koos eksisteerima, on nende kasvatamiseks roheline tee olemas. Looduslikest rohumaadest aga meil nii pea puudust ei tule, sest meie loomade arv praegu võrreldes perioodiga enne II maailmasõja on kordades väiksem. Meie loomakasvatusspetsialistide hinnangu kohaselt on meil tingimused praegu sellised, et lihaveiste arvukus võib lähema 5...6 aastaga veel poole võrra suurened.

Lisaks eelnevale soodustab lihaveisekasvatuse arengut:

- sellele kuluv suhteliselt:
 - a) väikene tööjõukulu, inimestel jätkub peale nende ka muuks tegevuseks aega;
 - b) odavad tootmishooned, mida on võimalik ka vanadest lautadest kohandada;
- nõudlus kvaliteetse veiseliha järgi on suur,
- piima ületootmise tõttu peavad väiketalupidajad loobuma lüpsikarja kasvatamisest, alternatiiviks aga sobivad lihaveised.

,

Senini on eesti keeles lihaisekasvatuse alal ilmunud järgmised raamatud:

1. Aigar Suurmaa ja Virge Kangro, Herefordi tõugu lihaise Eestis, Tallinn, "Valgus", 1985, 80 lk.
2. Aigar Suurmaa, Lihaisekasvatuse käsiraamat. Tartu 2001, 123 lk.
3. Aigar Suurmaa, jt. Lihaisekasvatus Eestis. Tartu, 2005, 268 lk.
4. Aigar Suurmaa, Miks, millal ja kuidas alustati Eestis lihaiseite kasvatamist. Tartu, 2007, 184 lk.
5. Aigar Suurmaa, Kuidas minna üle piimatootmiselt lihaisekasvatusele. Tartu, 2008, 24 lk.

Tagakaane välisküljel:

Raamatu autorist

Raamatu autor Aigar Suurmaa sündis 1933. aastal Tartus teenistuja perekonnas. Isapoolsed sugulased pidasid Võrumaal talu, kus autor viibis kõikidel koolivaheaegadel, olles huvitunud talutöödest ja loomade pidamisest. Arvatavasti seal tekkiski tal suurem huvi loomakasvatuse vastu, mis on jätkunud siiamaani.

Lõpetas 1952. aastal Tallinna 10. Keskkooli ning 5 aastat hiljem EPA zootehnika teaduskonna zootehnika erialal. Töötanud peazootehnikuna mitmes majandis, otsustas minna 1969. aastal tööle Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituuti. Hakates uurima eesti piimatõugu lehmade ristamist šarolee tõuga, kaitses mõne aasta möödudes edukalt kandidaadikraadi. Töötas 32 aastat ELVIs peamiselt vanemteadurina, tema uurimistöökdeks oli veiseliha tootmine, liha kvaliteet ning lihaveisekasvatus.

Autori initsiatiivil moodustati 1982. aastal Eesti Herefordikasvatavate Klubi, mille president ta oli kuni klubi likvideerimiseni 1998. a. 2000. aastal moodustati Eesti Lihaveisekasvatavate Selts, mille juhatuse liige on kuni käesoleva ajani. Aastal 2005 omistati talle seltsi auliikme staatus.

Raamatu autor on olnud tihedalt seotud Eesti lihaveisekasvatuse arenguga, uurides lihaveiste sobivust meie vabariigis, korraldanud arvukaid katseid lihakombinaatides selgitades lihaveiste nuuma-, tapa- ja lihaomadusi ning kirjutanud selle kohta mitmeid mahukaid teaduslikke töid.

Organiseeris paljude aastate jooksul vabariiklikke lihaveisekasvatuse õppepäevi. On osalenud kaheksal Euroopa ja ühel Maailma Herefordi konverentsil ning tutvunud 15 Euroopa riigi lihaveisekasvatusega.

Alates 2001. aastast ei tööta enam Loomakasvatusteadusliku instituudis. Praegu tegeleb lihavesikakasvatuse nõustamistööga, ta on kutselise loomakasvatuskonsulendina lepingulistes suhetes Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja Koordineeriva Nõuandekeskuse ja Tartumaa Põllumeeste Liidu Maamajanduse Nõuandekeskusega.

Tartu lähedal oma kodus on ta hobitalupidajana ka ise kasvatanud veiseid, lambaid, sigu ja kodulinde.

On kirjutanud lihavesikakasvatuse ja veiseliha tootmise kohta kokku ligi 200 teaduslikku tööd (5), raamatut (7 – autor või kaasautor), kirjutist ja populaarteaduslikku artiklit erialajakirjades ning ajalehtedes, mis on ilmunud peale meie vabariigi ka Soomes, Inglismaal, Iirimaal, Lätis, Leedus, Ukrainas, Valgevenes ja mujal.

Esikaane siseküljel:

Eesti Lihaveisekasvatajate Selts

Eesti Lihaveisekasvatajate Selts asutati Raplamaal tollases Karitsu Õppetalus 21. juunil 2000. aastal. Selts loodi mittetulundusühinguna, asukohaga Rapla maakond, Kaiu. Juhatuse valiti 3-liikmeline, esimees Leino Vessart ja liikmed Aigar Suurmaa ning Vallo Kruusimägi. Seltsi tegevuse eesmärgiks oli:

- Lihaveiste kasvatamise populariseerimine,
- tõuaretuse organiseerimine,
- eespooltoodud eesmärkidega seonduv info-, reklaami- ja konsultatsioonitegevus,
- osalemine rahvusvahelistes koostööprojektides.

Tollal oli lihaveisekasvatust Eestis madalseisus, kokku oli veidi üle 1000 lihaveise, puudus nende kasvatamiseks riiklik toetus ja loomade kokkuostuhinnad olid madalad.

Seltsi esmane töö oli lihaveiste arvu suurendamine ning valitsuselt riiklike toetuste taotlemine, et muuta lihaveisekasvatust kasumlikuks. Juba järgmisel aastal kehtestati ammlahmade riiklik toetus ning kolmel järgmisel aastal saadi riigilt tõuloomade ostmiseks üle 2 milj krooni toetust. On koostatud lihaveiste aretusprogramm.

Selts on korraldanud pidevalt õppepäevi lihaveisekasvatuse propageerimiseks. Seltsi poolt on antud välja 3 lihaveisekasvatust tutvustavat raamatut. Valmis seltsi tutvustav film. Seltsi liikmed on tutvunud

Iirimaa, Soome, Inglismaa ja Šotimaa lihavesikasvatusega, väiksemate gruppidega on tutvunud veel õige mitme välisriigi lihavesikasvatusega, kellega meil on sidemed.

Seltsi töö tulemusena oli meil 2009. aasta alguseks lihavesiste arv suurenenud ligi 28 000ni, neid on meil 11 tõugu. Välismaalt on ostetud üle 800 tõunoorveise. Rakvere Lihakombinaadiga on kokkulepe sinna müümisel lihavesiste eest väärilisema hinna saamine.

Selts on Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu liige.

Meie seltsil on rahvusvahelised sidemed Soome, Rootsi, Taani, Šveitsi, Saksa, Inglise, Prantsusmaa, Iirimaa, Läti, Leedu jt riikide lihavesikasvatajatega. Käesoleval ajal kuulub seltsi üle 200 liikme.

Seltsi kontaktandmed: Kasvandu tee 21, Kaiu alevik, Kaiu vald, 79301 Raplamaa.

Tel. 4845521, e-post karitsu.oppetalu@mail.ee

Koduleht: www.lihaveis.ee